

Odnosi prema Bizantu i Italiji povezani su s pitanjem vrhovne vlasti, koju je Dubrovnik u opisanom razdoblju priznavao (uglavnom Bizant, Mlečani 1000. i 1171. te najposlije 1205—1358, i Normani 1081—85, 1172. i 1186—92, koji su štitili Dubrovnik protiv Srbije i Venecije).

Ti se odnosi isprepleću sukobima i obogaćuju trgovačkim ugovorima, među kojima se — po sudu pisca — ističe onaj s Pisom kao »izuzetno važan dokument dubrovačke pomorske trgovačke prošlosti«, jer upućuje na opseg mogućega trgovanja po cijelom Sredozemlju. Ipak, Lučić upozorava da su za Dubrovnik bili najvažniji gospodarski odnosi sa susjednom Apulijom.

Na kraju valja kazati da je Lučić odgovorio postavljenoj zadaći. Razumljivo je i pregledno prikazao dubrovačku povijest do 1205. O tom razdoblju ima malo podataka, a pisac je rekao sve što se imalo reći. Možda je mogao izbjeгти neka ponavljanja ili opća mjesta, ali, s obzirom na sve prilike, kritičar mora pozdraviti njegovu knjigu, a i cijelu zamisao, jer hrvatska historiografija Dubrovčanima duguje cjelovito napisanu knjigu o prošlosti njihova i svoga grada, koji je po svemu ipak malo povijesno čudo. To više što dosadašnje knjige tu potrebu ne zadovoljavaju.

Trpimir Macan

VESELIN KOSTIĆ, KULTURNE VEZE IZMEĐU JUGOSLOVENSKIH ZEMALJA I ENGLLESKE DO 1700. GODINE, SAN, Beograd 1972, 565.

Postoji jedno bogato razdoblje naše kulturne prošlosti koje je i do sada bilo predmet znanstvenih istraživanja, ali koje nas, zbog svoje važnosti i još uvijek nedovoljnog poznavanja, ponovo poziva na ozbiljan rad. To su kulturne veze naših naroda s evropskim narodima. Bilo bi neispravno, a za nas i nepravedno, ako ne bismo upoznali stvarni, ne mali, prinos naših ljudi u izgradnji evropske kulturne baštine. U burnom razvoju novovjekovne povijesti naši su narodi bili na granici dviju kultura — Istoka i Zapada. Zbog njihova sukoba oni nisu mogli da slijede evropski ekonomski i kulturni razvoj. Budući da nisu imali važnijih kulturnih centara, pojedini su sinovi naših naroda u evropskim kulturnim središtima postizali zavidne naučne rezultate. Nas su zadužili da osvijetlimo njihov stvarni rad i preko njega naš prinos svjetskoj kulturi. Jer, mada su oni svoje radove ostavili izvan svoje domovine, ipak oni pripadaju nama; zbog toga ne treba da budemo skromni. To su naši istaknuti zemljaci, koji su na raznim naučnim poljima — od filozofije, teologije, historije, književnosti do prirodnih znanosti — unijeli u evropsku civilizaciju brojne priloge.

Raznolike su kulturne, trgovačke i povijesne veze naših ljudi u prošlosti s inozemnim narodima. Ma koliko da se do sada na toj kompleksnoj materiji radilo, još uvijek nedostaju kritičko-analički a zatim i sintetički radovi, koji bi svestrano prikazali to nadasve interesantno i — za pregled cjelovite naše prošlosti — vrijedno poglavlje u povijesti naših naroda.

Upravo jedan takav rad je navedeno djelo Veselina Kostića. Kako to u samom naslovu precizira, autor želi da prikaže kulturne veze jugoslavenskih zemalja i Engleske do 1700. S tim u vezi napominje da su pojmovi »Jugoslavija« i »jugoslavenski« prenijeti »na period pre 1700. godine da označe teritoriju obuhvaćenu granicama današnje Jugoslavije« (2). Ne namjeravamo da se ovim djelom bavimo analitički, a niti kritički, već želimo skrenuti pažnju na taj ozbiljan i vri-

jedan prilog kulturnoj povijesti naših naroda. Zato ćemo iznijeti samo kratak sadržaj ove opsežne i hvale vrijedne knjige. Ona se, osim uvoda, sastoji od četiri veća dijela: I Jugoslavenski naučnici i pisci u Engleskoj (23—178); II Engleski pisci o jugoslavenskim zemljama i njihovim stanovnicima (179—344); III Knjige i umjetničke tvorevine (345—380); IV »Sklavonski« i »vretanijski« jezik (381—410). Zatim donosi Priloge (411—491), Zaključak (493—502), Bibliografiju (503—529) i Registar imena i pojmova.

U uvodnom dijelu autor piše o prvim kontaktima između Engleza i Južnih Slavena, koji datiraju još od srednjovjekovnih hodočasnika i trgovaca. Uz Jeruzalem, kao hodočasnički centar na Istoku, postajao je i drugi na Zapadu — grob sv. Tomasa Becketa u Canterburyju, koji su neki Dubrovčani posjetili u drugoj polovici XIV stoljeća. Uz hodočasnike dolazili su i trgovci; tako dubrovačke trgovce nalazimo u Londonu na početku XVI stoljeća. Engleski trgovci, pak, posjećuju jadranske gradove od kraja XVI st., a pogotovu od osnivanja Levantske kompanije 1581. Te prve rane veze odvijaju se, dakle, preko pomorstva i trgovine, a možda je tada bilo i kulturnih dodira, ali za njih nema dokumenata. Drugi važni dodiri odvijaju se na polju crkvene politike, kada su neki ugledni ljudi iz Dalmacije, nezadovoljni stanjem u katoličkoj crkvi, prebjegli u protestantsku Englesku. Osim tih veza, postoje i drugi povremeni i izolirani dodiri: naprimjer, suradnja prevodioca i naučnika Hermana Dalmatinca i Roberta od Kenta sredinom XII stoljeća; boravak engleskog nadbiskupa Bernarda u Dubrovniku potkraj XII i na početku XIII stoljeća; boravak jednog engleskog propovjednika u Splitu potkraj XIV stoljeća; boravak u Dubrovniku Johanna Britanicusa, rektora dubrovačkih osnovnih i srednjih škola; kontakti na talijanskim sveučilištima i dr. Autor, štoviše, smatra da je tih kontakata, za sada nepoznatih, bilo mnogo više.

Prvi dio: *Jugoslavenski pisci i naučnici u Engleskoj* (23—178). U početnom dijelu autor spominje brojne poslovne ljude iz Dubrovnika koji su dolazili u Englesku od XVI st. dalje. Oni su dolazili u dodir s moćnim i uglednim Englezima. Najpoznatiji Dubrovčanin koji je na kraju XVI st. boravio u Engleskoj bio je matematičar Marin Getaldić. Kostić ne nalazi potvrdu za hipotezu da je Getaldić tijekom dvije godine boravka u Engleskoj susretao engleske astronome i matematičare, ali je sigurno da se kasnije družio s engleskim znanstvenicima u Francuskoj i Italiji.

Posebnu pažnju posvećuje autor poznatom Hvaraninu Giovanu Francescu Biondiu, koji je poslije studija u Italiji radio kratko vrijeme u rodnom mjestu, a zatim 1606. otišao u Veneciju, gdje je odigrao važnu ulogu u pokretu za crkvenu reformu. Kostić smatra da je Biondi možda već u Hvaru uspostavio vezu s pobornicima vjerske reforme. Biondi se nadao da će se Venecija, zbog spora s papom približiti protestantskim zemljama. Zato stupa u vezu s istaknutim protestantskim teolozima i širi protestantske knjige i ideje. Putuje zatim u Englesku da bi Jakova I upoznao s protestantskim pokretom u Veneciji i postaje povjerljiv čovjek tamošnje engleske ambasade. Kasnije prelazi u Englesku i kao specijalni izaslanik vrši povjerljive zadatke, a nakon smrti Jakova I seli se u Švicarsku gdje je 1645. umro. Za vrijeme boravka u Londonu i poslije prisilnog povlačenja iz diplomatske službe 1619. posvetio se pisanju; pisao je na talijanskom jeziku romane i povijest građanskih ratova XIV i XV st. u Engleskoj, a preveden je i na engleski. Kostić pomno analizira ova književna i povijesna djela i donosi niz dragocjenih zapažanja o Biondijevu književnom stvaranju i njegovu povijesnom djelu. »Historiju engleskih građanskih ratova« Englezi su osobito cijenili, a ona je po svom historiografskom značenju i danas interesantna.

Dalji vrijedan prikaz donosi autor o Markantunu de Dominisu, poznatom splitskom nadbiskupu, koji je pokazao osobit interes za teologiju, povijest crkve, matematiku, fiziku i druge nauke. Kostić opisuje nauci već poznate Dominisove odnose

s papskom kurijom i njegovo podržavanje Venecije u njezinu sukobu s papom. Tada počinje da piše knjigu *De republica ecclesiastica*. Zbog toga se još više sukobljava s papom i 1616. odlazi u Englesku. Na temelju savjesno prikupljenih izvora, autor detaljno opisuje Dominisov boravak u Engleskoj i objavljivanje njegove knjige, te nastoji istražiti uzroke njegova nezadovoljstva i sukobe s Englezima u toj protestantskoj zemlji. O tome — kao i o Dominisovoj odluci da napusti Englesku i ode u Rim, gdje je 1624. umro u zatvoru — Kostić iznosi vrijedna zapažanja.

U drugom dijelu: *Engleski pisci o jugoslavenskim zemljama i njihovim stanovnicima* (179—344) autor svestrano i pomno analizira književna, povijesna i zemljopisna djela te putopisnu književnost u kojima se naši krajevi spominju. Tu dolazi do novih rezultata. Drugačije, na primjer, prilazi problemu da li se i kako ti krajevi spominju u Shakespeareovu djelu. Ako Shakespeare spominje naše krajeve, on misli, prije svega, na klasičnu Iliriju (185), pa to znači da nije ništa znao o istočnoj jadranskoj obali; autor ne prihvaća ni mišljenje da je Shakespeare znao za senjske uskoke (185).

Autor piše o tome što su u XVI i XVII st. Englezi mogli uopće znati o našim zemljama. To su znanje stjecali preko knjiga i to iz druge ruke. Otkada su se engleski pisci počeli naučno zanimati za Otomansko carstvo, u njihova su djela bili uključeni i naši krajevi. Autor konstatira da je prikaz engleskih povjesničara o turskim ratovima na Balkanu pun netočnosti. Richard Knolles izdao je u Londonu 1603. »Opću povijest Turaka«, pa su Englezi u XVII st. ponzavali naše narode uglavnom preko toga djela (249). Drugi historičar koji je pisao o Turcima, pa i o našim krajevima, je sir Paul Rycout, kojega su podaci vrijedni pažnje. U njegovu djelu nalazi se, uz ostalo, izvještaj o Poturima u Bosni. Na žalost, o tome Kostić ništa ne piše (usp.: A. Solovjev, Engleski izvještaj XVII vijeka o bosanskim Poturima, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1952). Dalje autor daje iscrpan prikaz engleskih zemljopisnih priručnika o Slavenima na Balkanu, koji su uglavnom nepregledni i malobrojni. Te knjige su interesantne poglavito zato, zaključuje Kostić, jer pokazuju što se u Engleskoj znalo o našim zemljama. Autor misli da je putopisna literatura veoma interesantan izvor, jer ona pokazuje kako je bilo teško i nesigurno putovati kroz naše krajeve, a osim toga donosi opise putova, naših ljudi i hajdučije, sela, gradova i običaja. Ipak, putopisci su najviše opisivali Dalmaciju koja im je bila najpoznatija.

U trećem dijelu knjige: *Knjige i umjetničke tvorevine* (345—410), Kostić piše o razmjeni umjetničkih predmeta koja se obavljala trgovinom. Piše zatim o spominjanju naših narodnih pjesama, te o tradiciji da je Rikard Lavljeg Srca osnovao dubrovačku katedralu (367—369). Istraživanje suvremenih izvora o tome zaključuje konstatacijom da ti izvori nisu tu predaju potvrdili. Dalje piše o nadgrobnoj ploči iz XV st. u crkvi sv. Nikole u North Stonehamu i smatra da se tu nalazila zajednička grobnica bratovštine članova mornara koji su na trgovačkim brodovima dolazili u Englesku (372—379).

U četvrtom dijelu knjige: »*Sklavonski*« i »*vretanijski*« jezik (381—410), Kostić donosi zanimljive podatke o tome kako su se u XVI st. učili strani jezici, tko je od Engleza učio hrvatski ili srpski jezik, a tko od naših engleski — »vretanijski«. Pokazuje da engleski pisci ne razlikuju nijanse »sklavonskog« jezika, mada uočavaju da postoje dva pisma (ćirilica i latinica). Spominje prvi englesko-»sklavonski« rječnik iz kraja XVI st., koji je možda pripadao engleskom ambasadoru u Carigradu. Smatra da su naši trgovci koji su boravili u engleskim lukama prvi učili engleski jezik. Iako Markantun de Dominis nije znao dobro engleski, on je ipak tom jeziku ostavio u nasljeđe riječ *puritan* — puritanac i to »u užem značenju čoveka koji se

strogo pridržava kalvinističke struje u anglikanskoj crkvi« (405). U engleskom jeziku postoji i riječ *argosy* koja dolazi od značenja »velikog dubrovačkog broda« kakvi su dolazili u engleske luke.

Ova knjiga je veoma vrijedna za historičara, pogotovu onoga koji namjerava da dalje istražuje, jer mu pruža siguran temelj i svojim brojnim bilješkama daje mnoštvo uputa i savjeta. Međutim, i čitatelju koji se ne kani baviti znanstvenim radom, ovo će sintetičko djelo pružiti potpun pregled kulturnih veza između naših naroda i Engleza do 1700. Kostićevi naučni rezultati obiluju novim, kritičkim pogledima koji se osnivaju na izvanrednom poznavanju opsežne literature i izvora. Autor je savjesno obradio tu mnogobrojnu literaturu i izvore i pokazao izrazit smisao za sintezu. Tako je ovo djelo po svom metodičkom pristupu istraživačko-kritički-analitičko i uz to sintetičko. Kostić je više godina prikupljao građu i tražio izvore u mnogim evropskim i američkim arhivima. Koristio se velikim brojem već objavljenih i novo pronađenih izvora. Knjiga je opremljena znanstvenim aparatom, koji čitatelja upućuje na izvore — arhivska dokumenta, pisma, objavljena dokumenta, studije, knjige, plakate, testamente, biografije, književna djela i dr. Na literaturu se osvrnuo veoma kritički unoseći nove poglede u kulturnu povijest naših naroda. Mišljenja vrijednih anglista nastoji na temelju dokumenata i kritičkim pristupom ponovo osvijetliti, pa ih nakon toga ili prihvaća ili na izvanredno korektan način ispravlja. U tome je ovo djelo svakako primjerno. Pisac je objektiv, nepristran i strog analitičar. Izbjegava prije svega hipoteze, a svoje tvrdnje potkrepljuje vrijednim i sigurnim dokazima. Mada je knjiga strogo znanstveno djelo, ona je ne samo pregledna nego je napisana veoma lijepim jezikom i stilom, tako da se čita bez teškoći i zamora. Autor najavljuje i drugu knjigu u kojoj namjerava obraditi pomorske i ekonomske veze naših naroda — prije svega Dubrovačke republike — s Engleskom.

Petar Korunić

NEKI NOVIJI PRILOZI HRVATSKOJ POVIJESTI IZ SR NJEMAČKE

1. Dosadašnja njemačka historiografija za jugoistočnu Evropu (usp. E. Turczynski, »*Deutsche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Südosteuropas*«, East European Quartely I, 1967, 297—340) samo je malo pridonijela proučavanju hrvatske povijesti. Ako se ne uzme u obzir neznatan broj radova bez znanstvenih pretenzija kao npr. knjižice A. Dreslera (»*Kroatien*«, Essen 1942, 1944), W. Schneefussa (»*Die Kroaten und ihre Geschichte*«, Leipzig 1942), L. Hauptmanna (»*Die Kroaten im Wandel der Jahrhunderte*«, Berlin 1941) ili E. Bauera (»*Glanz und Tragik der Kroaten. Ausgewählte Kapitel der kroatischen Kriegsgeschichte*«, Wien-München 1969), od četrdesetih godina našeg stoljeća mogla bi se navesti samo neznatna količina njemačkih znanstvenih monografija koje se neposredno bave hrvatskom poviješću. Disertacija G.W. Köhlera, »*Beiträge zur Ideologie der kroatischen Frage in ihrer Entwicklung bis 1918*«, München 1942 (Südosteuropäische Arbeiten, 27) dala je za svoje vrijeme, unatoč nekim stvarnim pogreškama, zadovoljavajući prikaz hrvatske političke povijesti od 1790. do 1918. Na žalost, disertacija A. Meyer-Landruta, »*Die Entwicklung des Zagreber (Agrarer) Theaters 1832—1861 auf dem Hintergrunde des Nationalitätenproblems*« (Göttingen 1954), ostala je u rukopisu. Radnja A. Kargera iz kulturne geografije: »*Die Entwicklung der Siedlungen im westlichen Slawonien. Ein Beitrag zur Kulturgeographie des Save-Drau-Zwischenstromlandes*«. Wiesbaden 1963 (Kölner

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor

*IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE